

MIHAELA POPESCU

MIHAELA POPESCU

**GRAMATICA COMPARATĂ A LIMBILOR ROMANICE.
NOTE DE CURS**

Curs opțional A5 Limbă română

Curs universitar pentru învățământul la distanță

**EDITURA UNIVERSITARIA
Craiova, 2017**

Referenți ai colecției:

Prof.univ.dr. Pîrvu Elena
Conf.univ.dr. Coșoveanu Gabriel
Conf.univ.dr. Dincă Daniela
Conf.univ.dr. Dragoste Cosmin
Lect.univ.dr. Constantinescu Gheorghe
Lect.univ.dr. Drăghici Ovidiu
Lect.univ.dr. Cazacu Sorin

Copyright © 2017 Editura Universitaria
Toate drepturile sunt rezervate Editurii Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

POPESCU, MIHAELA

**Gramatica comparată a limbilor romanice : note de curs : curs
opțional A5 Limba română : curs universitar pentru învățământul la
distanță / Mihaela Popescu. - Craiova : Universitaria, 2017**

Conține bibliografie

ISBN 978-606-14-1327-0

811.135.1

**FACULTATEA DE LITERE
DEPARTAMENTUL DE LIMBA ROMÂNĂ,
LITERATURA ROMÂNĂ ȘI LIMBI CLASICE**

Curs opțional A5 Limbă română

(GRAMATICA COMPARATĂ A LIMBILOR ROMANICE)

Anul al III-lea, Semestrul II

Titular de curs: Mihaela Popescu

Tematică:

1. Obiectul de studiu al lingvisticii romanice: *Romania* și ariile ei. Clasificări ale limbilor romanice: *Romania* occidentală și orientală, *Romania submersa* și *Romania nova*, *Romania continua* și *discontinua*. Istoria cuvântului ROMANUS.
2. Elementele constitutive ale limbilor romanice (*substraturi, strat, superstraturi, adstraturi*). Substratul primar și secundar. Substratul osco-umbric, celt, ligur, etrusc, grec, mesapic, venet, ilir, trac, sicul, sican, iber etc.
3. Limba latină (I). Periodizarea istoriei limbii latine. Izvoarele latinei populare.
4. Limba latină (II). Caracteristici fonetice, morfosintactice și lexicale ale latinei populare.
5. Aplicații.
6. Domeniul ibero-roman. Limba spaniolă: repartizare geografică, structură dialectală, primele documente de atestare, trăsături tipologice (fonetică, morfosintaxă, lexic).
7. Domeniul galo-roman. Limba franceză: repartizare geografică, structură dialectală, primele documente de atestare, trăsături tipologice (fonetică, morfosintaxă, lexic).
8. Domeniul italo-roman. Limba italiană: repartizare geografică, structură dialectală, primele documente de atestare, trăsături tipologice (fonetică, morfosintaxă, lexic).
9. Domeniul balcano-roman. Limba română: repartizare geografică, structură dialectală, primele documente de atestare, trăsături tipologice (fonetică, morfosintaxă, lexic).
10. Aplicații. Teste de evaluare. Teme pentru referate.

Număr de ore alocat: 24

Cursul urmărește examinarea unității celor mai importante limbi romanice (română, franceză, italiană, spaniolă și portugheză) pe trei paliere de limbă: fonetică, morfosintaxă și lexic. Sunt studiate asemănările dintre aceste limbi romanice, datorate descendenței lor comune din limba latină, dar și deosebirile dintre ele pentru a se evidenția specificul fiecăreia în ansamblul romanic. Cursul urmează, prin structura și conținutul său, cele mai importante lucrări de specialitate, românești sau străine:

- Academia Republicii Populare Române (1965-1969), *Istoria limbii române*, vol. I (ILR I): *Limba latină*; vol. II (ILR II): A. *Latina dunăreană*, B. *Româna comună*, C. *Influențe*, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, Al. Rosetti, redactor responsabil, p. 117-166 (material suplimentar pentru curs și seminar).
- Bourciez, E. (1967), *Éléments de linguistique romane*, Paris, Klincksiek.
- Iliescu, Maria, Livescu, Michaela (1978-1980), *Introducere în studiul limbilor romanice*, I, 1978, II, 1980, Craiova, Reprografia Universității din Craiova.
- Klinkenberg, Jean-Marie (1999²), *Des langues romanes: introduction aux études de linguistique romane*, Bruxelles, De Boek / Duculot.
- Livescu, Michaela (2003), *Elemente de lingvistică romanică*, Editura Universitaria, Craiova.
- Manoliu Manea, Maria (1971), *Gramatica comparată a limbilor romanice*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Reinheimer-Rîpeanu, Sanda (2001), *Lingvistica romanică. Lexic, morfologie, fonetică*, București, Editura All Universitar.
- Renzi, Lorenzo (1985), *Nuova introduzione alla filologia romanza*, Bologna, Il Mulino.
- Roegiest, Eugeen (2009²), *Vers les sources des langues romanes. Un itinéraire linguistique à travers la Romania*, Leuven, Acco.
- Tagliavini, Carlo (1977), *Originile limbilor neolatine*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.

UNITATEA DE ÎNVĂȚARE I

OBIECTUL DE STUDIU AL LINGVISTICII ROMANICE

Obiective:

- însușirea terminologiei de specialitate care să permită situarea și definirea domeniului *lingvisticii romanice* în ansamblul științelor limbajului;
- asimilarea conceptelor teoretice și operaționale din domeniul *lingvisticii romanice*;
- cunoașterea principalelor arii ale *Romaniei*.

Timpul alocat: 3 ore

1a. Obiectul de studiu al lingvisticii romanice: *Romania* și ariile ei. Clasificări ale limbilor romanice: *Romania* occidentală și orientală, *Romania submersa* și *Romania nova*, *Romania continua* și *discontinua*.

ROMANIA, termen tehnic, cult, desemnează teritoriul pe care se vorbesc limbi romanice sau limbi neolatine, limbile care s-au născut din limba-mamă, *latina*.

Teritoriul pe care astăzi se vorbesc limbi romanice nu este identic cu cel al Imperiului Roman. Pe de o parte, există o **ROMANIA SUBMERSA (ROMANIA PIERDUTĂ)** care reprezintă acele teritorii pe care s-ar fi putut forma limbi romanice, dar care sunt astăzi pierdute pentru romanitate: Britannia, Germania, Panonnia, Tracia, Moesia, Illyria, Africa de Nord. Pe de altă parte, există o **ROMANIA NOVA** care reprezintă teritoriile pe care astăzi se vorbesc limbi romanice care însă nu s-au născut acolo, ci au fost aduse prin expansiune colonială și s-au așezat peste limbile vorbite de populații autohtone: America Latină (unde predomină spaniola, dar în Guyanna Franceză se vorbește franceza, iar în Brazilia, portugheza), o parte din Africa (Africa Arabă, respectiv, Africa Neagră): Ciad, Maroc, Algeria, Tunisia (în aceste țări se vorbește franceza), Angola și Mozambic (portugheză), sau din Asia: Filipine (spaniolă), Republica Goa, regiune din India (portugheza).

ROMANIA EUROPEANĂ cuprinde însă marile arii ale limbilor romanice. Acestea se clasifică astfel:

1. **DOMENIUL IBERO-ROMANIC** cuprinde: *spaniola, portugheza și catalana* (aceasta este considerată de foarte mulți cercetători o *legua-puente* „o limbă punte”).
2. **DOMENIUL GALO-ROMANIC** cuprinde: *franceza, occitana* (în sudul Franței), *gascona* (în partea de sud-vest a Franței, spre munții Pyrrinei; aceasta este considerată de unii cercetători un dialect occitan, iar de alții o limbă aparte) și *franco-provensala* (un complex dialectal care se vorbește în partea de sud-est a Franței și în vestul Elveției: în regiunile *Vallé Vaux, La Châtelle*, în patru cantoane elvețiene care formează **ELVEȚIA ROMANDĂ – La Suisse Romande**). Reținem faptul că în Belgia se vorbește *flamandă* și *vallonă*, dar numai aceasta din urmă este un dialect francez.
3. **DOMENIUL ITALO-ROMANIC** cuprinde: *italiana* și *sarda*.
4. **DOMENIUL RHETO-ROMANIC / CISALPIN** desemnează un complex de dialecte care se vorbește în Elveția, la granița dintre Austria și Italia (zona Alpilor Dolomiți) și în Italia. Mai precis, în Elveția se întâlnește *grupul rhetic, ladina dolomitică* se vorbește în

Austria și în nordul Italiei (Val del Pezo), iar *friulana* (cel mai mare dialect / limbă) se vorbește în nordul Italiei, în provincia Friuli, cu centrul la Udine.

5. **DOMENIUL BALCANO-ROMANIC** cuprinde: *dalmata* (limbă vorbită pe coastele Adriaticii, pe teritoriul actual al Croației, o limbă moartă însă în secolul al XIX-lea) și *româna* cu cele patru dialecte: *dialectul daco-român*, preponderent la nord de Dunăre; *dialectul aromân*, *dialectul meglenoromân*, respectiv, *dialectul istroromân*, acestea din urmă fiind toate trei localizate la sud de Dunăre.

Prin urmare, ROMANIA EUROPEANĂ numără fie 10, fie 12 limbi, dacă se acceptă, respectiv, se exclud *gascona* și *occitana*.

Întrebare: Care sunt principalele domenii ale României europene?

Și în ROMANIA SUBMERSA continuă să existe cuvinte / forme gramaticale (mai rar) care amintesc de romanitate. De exemplu, în Germania apar toponimele: *Köln* < (lat.) COLONIA; *Koblenz* < (lat.) CONFLUENTES, dar și antroponime de tipul: *Kaiser* < (lat.) CAESAR, cuvinte: *castle* < (lat.) CASTELLUM, sau sufixe ca: *-cester* < (lat.) CASTRUM etc.

O altă împărțire a ROMÂNIEI EUROPENE este următoarea: ROMANIA DISCONTINUA (în care intră limba română) și ROMANIA CONTINUA (care cuprinde restul limbilor menționate anterior).

De asemenea, ROMANIA EUROPEANĂ se împarte în ROMANIA ORIENTALĂ și ROMANIA OCCIDENTALĂ, această din urmă împărțire având în vedere atât poziția geografică, cât și anumite trăsături tipologice care disting cele două arii. Din ROMANIA ORIENTALĂ fac parte *româna* și *italiana centro-meridională*; din ROMANIA OCCIDENTALĂ fac parte toate celelalte limbi, inclusiv o parte din dialectele vorbite în Italia de nord.

Întrebare: Care sunt principalele clasificări ale României?

Principala trăsătură care separă cele două grupe este **formarea pluralului**, la care se adaugă **marca persoanei a II-a a tuturor verbelor și formele pronumelui personal de persoana I și a II-a plural**. La aceste trăsături ar mai trebui adăugate și altele, însă acestea vor fi discutate ulterior pentru fiecare limbă în parte.

Rom.	It.
<i>cîini</i>	<i>cani</i>
<i>case</i>	<i>case</i>
<i>oase</i>	<i>ossa</i>
<i>cânți</i>	<i>canți</i>
<i>simți</i>	<i>sentì</i>

Trebuie totuși remarcat faptul că în română marca pluralului, vocalică (*-e* sau *-i*), este în general **asilabică**, în timp ce în italiană este întotdeauna **silabică**.

ROMANIA OCCIDENTALĂ are marca *-s* atât pentru formarea pluralului, cât și pentru pronumele personal de persoana I și a II-a plural, respectiv, pentru persoana a II-a a tuturor verbelor:

Fr.	Sp.
<i>des femmes</i> <i>nous</i>	<i>nos</i> <i>nosotros</i>
<i>des hommes</i> <i>vous</i>	<i>vos</i> <i>vosotros</i>

Această împărțire este însă valabilă pentru fazele vechi ale limbilor, dat fiind faptul că în franceză, de exemplu, marca *-s* de formare a pluralului apare numai în codul scris, nu și în codul vorbit; pe de altă parte, în română, este vorba de un *-i palatalizat*¹ sau de un *-i* ultrascort ?(v. *câini*).

Întrebare: Care sunt principalele trăsături tipologice care separă *Romania orientală* de *Romania occidentală*?

1b. Istoria cuvântului *ROMANUS*

În Antichitate, *ROMANUS* însemna „locuitor al Romei”, opunându-se astfel lui *LATINUS* care desemna „un locuitor din Latium”. Cei doi termeni ajung să fie sinonimi odată cu extinderea puterii Romei asupra regiunilor din Italia și, mai ales, în momentul în care Roma devine o mare putere imperială. Așadar, cei doi termeni care, la început, aveau o semnificație precisă, etnică, încep treptat să capete o valoare politică, cu sensul: *ROMANUS* = „locuitor al Imperiului Roman”.

Astăzi, *ROMANUS*, *-A*, folosite pentru a denumi poporul și limba sunt moștenite numai de poporul *român* și de limba *română*. Forma corectă, etimologică a cuvântului este *rumân*:

ROMÁNUS > *rumân*

Prima atestare a formei cu *-o* (*român*) apare în *Palia de la Orăștie* (1582) și este, după părerea anumitor specialiști, o intervenție a editorului, Șerban, fiul lui Coresi. Potrivit profesorului Vasile Arvinte, formele cu *-o* și cele cu *-u* au coexistat.

În sudul Dunării, termenul se mai păstrează doar pentru denumirea *aromânilor*: *ar(o)mân* [+proteză²; + sincopa³ lui *-o-* neaccentuat].

În limba veche, *rumân* însemna „iobag” (v. sintagma *starea de rumânie* = „starea de iobăgie”). Astăzi, *rumân* înseamnă „soț” sau „creștin”.

Celelalte popoare se denumesc cu ajutorul altor termeni. Unele se denumesc cu ajutorul termenului derivat de la zona geografică în care locuiesc și / sau de la numele unor personaje legendare: *italienii* > *Italia* > *Italus* (regele Siculilor); alții se denumesc prin numele populațiilor de superstrat:

franceza > *franci*
catalana > *Catalunya* (*GOT ALANIA* = „țara goților și a alanilor”)
sau regiuni: *burgund* / *Burgundia* > *burgunzi*
lombard / *Lombardia* > triburile migratoare *longobarde*

Există însă și situații în care denumirea unui popor romanic a fost inițial dată de vecini și ulterior însușită de poporul romanic în cauză.

De exemplu, termenul *VOLCAE* denumea în Antichitate un trib de celți din nordul Italiei. După cum se știe, aceștia au fost cucerți de romani. Germanicii, vecini acum ai romanilor, au preluat cuvântul și i-au denumit astfel chiar pe romani. Astfel, în *GLOSELE DE LA KASSEL* (sec. 8 e.n.) se înregistrează:

ROMANI: WALHA

¹ **PALATALIZAREA** reprezintă modificarea articulației de bază a unui sunet, produsă în anumite condiții. De obicei, prin *palatalizare* se înțelege deplasarea locului de articulare a unei consoane din orice zonă spre palatul dur (= „înmuierea consoanelor”). În cazul vocalelor (fenomen înregistrat în istoria idiomurilor gallo-romanice), *palatalizarea* înseamnă transformarea lor în vocale (pre)palatale.

² **PROTEZA** reprezintă adjoncțiunea, la inițiala unui cuvânt, a unui element non-etimologic care nu conduce la o modificare semantică. De exemplu, grupurile consonantice în poziție inițială *cs-*, *sp-* primesc drept proteză, vocala *e-*: *SCOLA* > fr. *escola*; *SPINA* > fr. *espina*; sau *STARE* > sp. *estar* etc.

³ **SINCOPA** constă în căderea vocalei post tonice, aflată, de obicei, între o oclisivă și o lichidă (*l* sau *r*).

De la germanici, slavii au preluat cuvântul tot pentru a-i denumi pe romanici, dar l-au pronunțat cu metateză⁴: WALHA > *vlah* / *vloh*.

Cu acest cuvânt, polonezii îi numesc și astăzi pe italieni (*włohi* [ohi]); slavii de sud l-au folosit și îl folosesc pentru a-i denumi pe români, mai ales pe românii sud-dunăreni (v. *Vlașca* vs. *Teleorman* (cuvânt cuman cu semnificația: „Pădure nebună” = Codrii Vlăsiei).

Slavii de est au pronunțat cuvântul potrivit legilor lor fonetice, adică cu *polnoglasie* (l-au umplut cu o silabă): *vlah* / *vloh* > *valah* / *voloh*.

Prin *valah*, slavii sudici și alte popoare au înțeles numai pe românii nord-dunăreni, iar românii nord-dunăreni înțeleg prin *valah* numai pe locuitorii Munteniei.

De la slavi au preluat cuvântul ungurii pentru a-i denumi pe români și pe italieni:

VOLCAE > WALHA > *vlah* / *vloh* > *valah* / *voloh* > *ólah*

Tot de la slavi, turcii au luat cuvântul pentru a-i denumi pe români, respectiv, țările lor:

VOLCAE > WALHA > *vlah* / *vloh* > *valah* / *voloh* > *ólah* > *iflak* [*f* < *v* + proteză: *i*-]

MOLDOVA = *Karaiflak* „Țara Românească Neagră”

ȚARA ROMÂNEASCĂ = *Aciflac* „Țara Românească Albă” (culorile sunt date în funcție de poziția geografică a statului respectiv: nord, est etc.) Cf. CETATEA ALBĂ = *Bolgrad* = *Akerman*.

Dintre grupurile sud-dunărene de români două și-au pierdut numele etnic de la ROMANUS și se denumesc ele însele prin cuvântul *vlah*. Este vorba de *meglenoromâni*, respectiv, de *istroromâni* (acestea două fiind denumiri savante). Numai *aromânii* (cei mai numeroși) l-au păstrat, așa cum am mai spus, pe ROMANUS, în propria denumire. *Istroromânii* se mai numesc și *ciribiri* (< *cine* și *bine* cu rotacizare), iar limba lor se numește *ciribirschi*.

Mai există în ROMANIA mici dialecte sau mici zone în care se mai continuă ROMANUS / ROMANICUS (= derivatul din care a rezultat, de fapt, primul termen). Este vorba de dialectul *romagnol* (italian), de provincia *ROMAGNA* (vecină cu *LOMBARDIA*) și de dialectul (rheto-roman) *romantsch* (*romanșă*).

Etimologic, cuvântul ROMANICUS stă la baza cuvântului *romance* (cântec al trubadurilor, poveste de amor, povestire, cântec, *romanță*).

Întrebare: Care este originea și semnificația etnonimelor *român*, respectiv *v(a)lah*?

---

⁴ METATEZA reprezintă schimbarea locului sunetelor sau al silabelor într-un cuvânt: POR > fr. *pro*; FORMATICU(M) > fr. *fromaticu*.